

Speech Jacob Kohnstamm ter gelegenheid van zijn ceremoniële afscheid van de Autoriteit Persoonsgegevens op 2 juni 2016

Gesproken woord geldt

12 jaar geleden was het beeld over privacy ingrijpend anders dan nu. Toen mijn benoeming als voorzitter van wat toen nog College bescherming persoonsgegevens heette, bekend werd, keken vrienden en kennissen mij enigszins meewarig aan: “dat je in zo’n duffe klus zin hebt, maar goed, het zal niet meer tijd vergen dan een dag per week.”

9/11 en de terroristische aanslag in Madrid in 2004 bepaalden in hoge mate het denken over privacy. Privacy werd gezien als de schuilplaats van het kwaad, als een waarde die we over boord moesten zetten indien we terrorisme effectief wilden bestrijden. Dat beeld bestaat overigens nog steeds; veelal aantoonbaar ten onrechte.

De evaluaties van de meeste terroristische aanslagen, die in New York en Washington in 2001, in Madrid in 2004, in Londen in 2005 en de eerste analyses van de recente aanslag op Zaventem in maart van dit jaar, leveren steeds een onthutsend beeld op van bezuinigingen op het foute moment, van vergissingen, van fatale gebrekkige communicatie tussen de voor veiligheid verantwoordelijke diensten, van organisaties die samen hadden mogen, kunnen en moeten werken, maar die dat om allerlei redenen niet deden; redenen die in elk geval niets met privacywetgeving, gebrek aan informatie of bevoegdheden te maken hadden.

Met enig cynisme stel ik vast dat het kennelijk politiek lonender is om privacy beperkende maatregelen af te kondigen dan om als bestuurder effectief orde op zaken te stellen bij organisaties als politie, justitie, inlichtingen- en veiligheidsdiensten.

Het beeld dat de bescherming van persoonsgegevens vandaag ánders dan 12 jaar geleden bepaalt, is het gevolg van alle revolutionaire ontwikkelingen in de technologie. Internet, i-phones , apps, internet der dingen, social media, Big Data zijn onontbeerlijk geworden in het leven van de meesten onder ons. De mogelijkheden die de technologie in maatschappelijke en economische opzicht biedt, zijn inmiddels onbegrensd.

In delen van de economie is geld daarenboven als betaalmiddel vervangen door persoonsgegevens. Het verschil tussen die twee betaalmiddelen is groot.

Met geld betalen doe je zichtbaar én eenmalig; en wat er daarna mee gebeurt is voor jou als koper irrelevant.

Betaling met persoonsgegevens daarentegen is onzichtbaar, terwijl gebruik en hergebruik van die gegevens buiten ieders waarneming veelvuldig plaatsvindt met alle gevolgen van dien voor de oorspronkelijke “eigenaar” daarvan.

Als die gevolgen leuk of nuttig zijn én in de context blijven waarin je die gegevens hebt afgegeven, is dat natuurlijk prima. Je krijgt advertenties voor muziek, boeken of

toeristische attracties waar je voorkeur naar uitgaat; je wordt gewaarschuwd dat je bepaalde voor je gezondheid essentiële medicijnen nog niet genomen hebt.

Maar als op enigerlei wijze alle persoonsgegevens die je verspreidt via je i-Phone, je zoekgedrag op internet, gebruik van apps, slimme energiemeter, OV chip, AH bonuskaart, EPD, via chips en chipjes die steeds meer in gebruiksvoorwerpen en kleding komen te zitten - in de auto, wasmachine, ijskast, oven, sokken et cetera - als al die gegevens aan elkaar gekoppeld worden en er daardoor een profiel van jou wordt gevormd, moet privacytechnisch de stormbal gehesen worden.

Want met die gegevens worden via algoritmen – dat zijn even ingenieuze als onnavolgbare wiskundige formules – onwaarschijnlijke causale verbanden gelegd. Wordt een profiel van je gemaakt waar je geen benul van hebt, waar je geen invloed op kunt uitoefenen en waaraan ingrijpende maatschappelijke gevolgen verbonden kunnen zijn.

Meer dan nu het geval is zullen wij steeds indringender door overheden en private partijen worden behandeld, benaderd en in ons doen en laten beïnvloed, niet op grond van je eigen identiteit, maar op grond van de vraag hoe al die data over ons gewogen zijn en omgevormd zijn tot een profiel waaraan niet te ontkomen valt.

De vrijheid om je binnen de grenzen van de rechtsstaat te ontwikkelen is dan in het geding. Het gevecht tegen discriminatie en vóór gelijke behandeling loopt het risico kind

van de rekening te worden, zo blijkt uit een rapport van januari 2015 dat is geschreven door John Podesta; nu de campagneleider van Hillary Clinton, toen nog raadsadviseur van president Obama.

Wie als een dubbeltje is geprofileerd, zal nooit een kwartje kunnen worden.

Ook het nemen van risico's om onszelf, onze relaties en onze samenleving te vernieuwen en te veranderen stuit dan op onneembare hordes. De journalist Rob Wijnberg heeft daarover de tot de verbeelding sprekende gedachte opgeschreven: "Had Columbus een app in zijn broekzak gehad die zijn verzekeringspremie zou hebben aangepast aan zijn risicoprofiel, dan was hij nooit uitgevaren om de nieuwe wereld te ontdekken."

Algoritmisch burgerschap of zoals ik het zelf genoemd heb, digitale predestinatie, zijn het schrikbeeld van de potentiële uitwassen van het ongecontroleerde of ongelimiteerde gebruik van die oneindige hoeveelheid persoonsgegevens in de black box van algoritmen en big data.

Het niet ongeestige voorbeeld dat in dit verband veelvuldig naar voren is gebracht, betreft het causale statistische verband dat gelegd kon worden tussen het kopen van ongeparfumeerde zeep enerzijds en zwangerschap anderzijds. Een nog thuiswonend minderjarig meisje, kocht - anders dan zij tot dan toe gedaan had - ongeparfumeerde cosmetica bij een supermarkt in de VS, met als gevolg dat haar ouders via de mail allerlei zwangerschapsproducten

aangeboden kregen. Na indiening van een klacht daarover door de vader van het meisje, kwam de aap uit de mouw: zij bleek daadwerkelijk zwanger te zijn!

Vaak wordt beweerd: als je zelf vrijwillig en welbewust persoonsgegevens afgeeft, moet je niet verwijtend opkijken als daarmee door derden van alles gedaan wordt.

Gegevens afgestaan, recht vergaan!

Zeker: als iemand naaktfoto's van zichzelf op Facebook plaatst en deze foto's beschikbaar stelt aan zijn of haar 2000 aller-allerbeste Facebook vrienden, denk ik ook: tant pis!

Maar in 9 van de 10 gevallen valt er als individu niet aan te ontkomen om dagelijks vele tientallen digitale voetsporen aan allerlei databases toe te voegen.

Tenzij je bereid bent om digitale kluizenaar te worden: geen internet (en dus geen belastingaangifte meer te kunnen doen; ieder nadeel heb zijn voordeel) geen i-Phone, geen openbaar vervoer, geen Whatsapp, en voor de ambtenaren in ons midden het ultieme schrikbeeld, geen rijkskas!

Maar zelfs als je dat niet van plan bent en besluit om je veiligheidshalve wel door alle privacyvoorwaarden van de apparaten en gadgets die het moderne leven bepalen, heen te worstelen, voorwaarden die gemiddeld meer woorden bevatten dan een toneelstuk van Shakespeare, dan nog is daarvan het armetierige resultaat dat je op zijn best dént dat je weet waar je "ja" tegen zegt. Want als je na lezing niet

op de OK knop drukt, wordt je de toegang tot dat alles ontzegd, word je als het ware uit de samenleving verbannen.

Met instemming citeer ik daarom de hoogleraren Lokke Moerel en Corien Prins in hun preadvies “Privacy voor de Homo Digitalis” geschreven voor de volgende week te houden vergadering van de Nederlandse Juristenvereniging : “Het staat vast dat handhaving van gegevensbescherming niet langer primair de verantwoordelijkheid van de individuele burger kan zijn”.

Kort en goed: belangrijke maatschappelijke waarden als autonomie, vrijheid, solidariteit en pluriformiteit zijn mijns inziens in het geding, terwijl de individuele burger niet in staat is om voor die waarden op te komen.

Bewapend met de nieuwe Europese verordening die in mei 2018 in de gehele Europese Unie van kracht zal worden, mét – u raadde het waarschijnlijk al – een aanzienlijke verhoging van het budget van de Autoriteit persoonsgegevens, mét de aansprekende voorstellen in het eerder genoemde pre-advies van Lokke Moerel en Corien Prins en mét het eind april verschenen advies van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid “Big Data, Privacy en Veiligheid” dat onder leiding van Ernst Hirsch Ballin tot stand is gebracht, zal de Autoriteit Persoonsgegevens daarin een belangrijke rol kunnen spelen.

Maar het is een illusie om te denken dat de Autoriteit Persoonsgegevens in zijn eentje een dijk op kan werpen ter bescherming van die waarden.

Dat gaat alleen lukken als toonaangevende en spraakmakende politici, journalisten, hoofdredactionele commentaarschrijvers en hoogleraren overtuigd raken van de noodzaak en urgentie om pal te staan voor die waarden. Het gaat immers niet meer om bescherming van persoonsgegevens als “duffe klus”. Het gaat om de bescherming van privacy als dragend onderdeel voor de genoemde waarden en voor het vertrouwen in elkaar en elkaars instituties.

Want zonder hun overtuiging en inzet zal de draak van de drie-eenheid in mijn vakgebied niet te verslaan zijn. Als macht (multinationals en Staat), gekoppeld aan het nieuwe geld (persoonsgegevens) maatschappelijke waarden als autonomie, vrijheid, solidariteit en pluriformiteit onderuit halen, is niet alleen Leiden in last; is het tijd voor een nieuw Marxiaans revolutionair geschrift dat heel goed de titel ‘Das Digital’ zou kunnen dragen.

Waar 12 jaar geleden mensen ten onrechte zeiden dat privacy de schuilplaats van het kwaad was, moet privacy wat mij betreft de komende tijd schuilplaats tégen het kwaad worden.

Dames en heren,

Ik heb de klus afgelopen 12 jaar met plezier en met volle overtuiging en inzet gedaan.

Ik dank Piet Hein Donner en Ernst Hirsch Ballin dat zij mij als voorzitter van de Autoriteit Persoonsgegevens hebben willen benoemen en herbenoemen.

Ik dank de andere bewindslieden op V&J, Fred Teeven en Ard van der Steur, voor de veelal plezierige samenwerking.

Maar bovenal dank ik jullie – alle medewerkers van de Autoriteit Persoonsgegevens en Wilbert Tomesen voor de lange jaren waarop jullie mij en mijn onhebbelijkheden geduld hebben, voor de lange jaren waarop wij hand in hand gestaan hebben voor het Grondrecht Bescherming Persoonsgegevens.

Ik baal, kan het zijn nog meer dan Richard II die dit podium na mij gaat betreden, dat ik afstand moet doen van mijn troon, het voorzitterschap van de Autoriteit Persoonsgegevens. Maar anders dan Richard II wens ik mijn opvolger, Aleid Wolfsen, heel veel succes en plezier toe in de vervulling van dit prachtige ambt.

Tenslotte dank ik u allen voor uw komst en voor uw luisterend oor naar “Jacob waarschuwt de wereld voor de laatste keer”.

Ik heb gezegd!

Jacob Kohnstamm is voorzitter van de Autoriteit Persoonsgegevens sinds 1 augustus 2004. Zijn laatste benoemingstermijn loopt af op 1 augustus 2016.